

myydestä hyveen”. Mutta mah-tivalention ongelmat eivät ratkaisseet sotaa, Kujala toteaa loppulauseessaan –, sen ratkaisi vihollisen resurssien ”yliver-taisuus”. Kujala kertoo venäläisille annetuista käskyistä olla hävittämättä maata – mikä poliittikka palveli myös tsaarin etuja – ja tappamatta siviilejä. Mutta hän joutuu myös toistuvasti toteamaan, että käytäntö oli toinen kuin käskyt. Hän myös tekee pilkkaa venäläisten tuolloisista ja myöhemmäs-sä historiankirjoituksessa esite-tyistä kaunisteluista. Koska länsimaisen ja venäläisen so-dankäynnin välillä ei ollut ero-ja, hän katsoo myöhemmän ”ryssänvihan” vaikutuksesta kauhukuvia liioitellun. Var-maan näin onkin, mutta länsi-maisten sotien raadollisuudes-ta huolimatta erojakin oli, ai-nakin siinä, että venäläiset ot-tivat valloittamiensa alueiden asukkaita orjikkeeseen.

Taloudelliset rasitukset eivät Kujalan mukaan olleet tal-lonpojille ”ylitsekäymättömiä” eikä taloudellinen tila venäläis-ten saadessa maan haltuunsa ollut niin surkea kuin aiemmin on esitetty. Suomessa kanne-tuista veroista osa meni Ruot-sin puolelle, mutta voi yhtyä kirjoittajaan siinä, että resurs-sien käyttäminen valtakunnan keskuksessa ei välttämättä ol-lut periferian sortoa. Sen sijaan jopa kuningas pahoitteli sitä, että Suomesta otettiin suhteel-lisesti enemmän sotaväkeä kuin Ruotsista.

Ns. suomalaiskansallisten historiantutkijain tapaan Kujala ottaa kielisuhteet mentali-teettitekijäksi. Ruotsinkielisellä rannikkoseudulla esiintyi vä-hemmän virkamiesten vastus-

tusta kuin suomenkielisessä sisämaassa. Mielestäni on epäiltävä, vaikuttiko lukutaidot-tomuuden aikana kirjoitusten kieli mentaliteettiin, kun vielä hallituksen pääpropagandistit, papit saarnasivat suomeksi. Pohjanmaalla nimenomaan ruotsalaispitäjien nostoväki karkaili.

”Ruotsi” tarkoitti – Kujala tähdentää – sekä koko valta-kuntaa että sen keskustaa, mutta toteaa samalla, että neu-vosto Tukholmassa saattoi samastaa nämä käsitteet tahal-laan niin, että ruotsalaisen val-takunnanpuoliskon turvalli-suus katsottiin ensisijaiseksi syrjäiseen Suomeen verrattuna. Suomi oli toisarvoinen, ja tans-kalaiset länsirajalla tosiasialli-sesti vakava uhka. Mutta hän toteaa myös, että neuvosto ei aina havainnut, mitä vahinkoa Suomen laiminlyömisestä oli valtakunnan kokonaisuudille. Neuvosto joutui itse tunnusta-maan virheensä, kun valtakun-nan ”ulkomuuri” oli menetety.

Sodan nimityksessä on kes-kimmäinen sana Pohja (= Poh-jola) kirjoitettava isolla alkukir-jaimella, koska se on paikan-nimi. Miksi – lähteidenkäytön muutoin ollessa kiitettävän perusteellista – tyydytään sa-nomaan (s. 149), että osa sotilaskarkureille langetetuista tuomioista ”luultavasti” lieveni oikeusreviisiossa? Tekijä on koettanut keventää pakostakin lukijalle raskaaksi käyvää teks-tiä arkikielen sutkauksilla. Ehkä hänen mielessään ovat kangastaneet petterenglund-maiset sarkasmit ja aforismit, sillä sellaisiakin löytää. Kun neuvosto käski pitää Suomen armeijan kotiruoduillaan kuu-

si kuukautta, ”se ei kuitenkaan neuvonut, miten olisi menetel-tävä, jos vihollinen ei noudat-taisikaan sen käskyä kuuden kuukauden toimintakatosta”.

Eino Jutikkala

Venäjän 1800-luvun historiaa

Johannes Remy: Higher Education and National Identity. Polish Student Activism in Russia 1832–1863. Bibliotheca Historica 57, Helsinki 2000. 380 sivua+kartta.

■ Johannes Remyn väitöskir-ja edustaa Suomessa vähän harjoitettua tutkimusalaa eli Venäjän 1800-luvun historiaa. Vaikka väitöskirjan aihe ni-menomaisesti on puolalainen opiskelija-aktivismi Venäjän yliopistoissa, se kuitenkin laa-jemmin ottaen kertoo myös Venäjän ja Puolan välisistä suh-teista 1830–1860-luvulla, ja vie-lä laajemmin ottaen Venäjän reuna-valtiopolitiikasta.

Remyn itse itselleen asetta-mat tutkimuskysymykset ovat seuraavat: puolalaisten opiske-lijoiden määrä Venäjän yliopis-toissa ja heidän sosiaalinen taustansa; kansallisuuden mää-rittelykriteeri; puolalaisten opiskelijoiden isänmaallisen toiminnan laajuus, aktivistien sosiaalinen, uskonnollinen ja alueellinen tausta ja aatemaailma; suhde puolalaisten ja ve-näläisten ylioppilaiden välillä;

Venäjän hallituksen politiikka puolalaisia ylioppilaita kohtaan. Aiheesta kiinnostuneen lukijan kannalta mielenkiintoisimmat ja tutkimusmielessä relevanteimmat kysymykset ja tutkimuksen antamat vastaukset koskevat nimenomaan Venäjän hallituksen suhtautumista puolalaisiin ylioppilaisiin ja heidän toimintaansa Venäjän yliopistoissa. Tutkimuksessa mukana olleet yliopistot ovat Pietarin, Moskovan, Kievin ja Tarton yliopistot sekä Vilnan ja Pietarin lääketieteelliset akatemit.

Tutkimus etenee tietyllä tavalla mekanistisesti käsitellen aihettaan saman kaavan mukaisesti eri aikakausina: puolalaisten opiskelijamäärien vaihtelu, asema ja maanlainen toiminta yliopistoissa sekä Venäjän hallituksen suhtautuminen heihin. Aiheesta kiinnostuneenkin lukijan mielenkiinto herpaantuu välillä liian yksityiskohtaiseen puolalaisten ylioppilaiden järjestöjen toiminnan esittelemiseen: toiminnan luonne olisi tullut selväksi vähemmälläkin sivumäärällä. Luonnollista on, että aktiivisin päämäärä oli Puolan rajojen palauttaminen ennen Puolan jakoa vallinneeseen tilanteeseen eli Puolan itsenäisyyden palauttaminen. Miten ylioppilaat tähän pyrkivät, vaihteli jonkin verran eri aikoina, mutta hyvin usein periaatteessa kansannousuunkin tähtäävät salaseurat keskittyivät käytännön toiminnassaan Puolan historian, puolalaisen kansallisuusliikkeen ja kirjallisuuden opiskeluun. Useat salaseuroista olivat moralistisia ja pyrkivät kontrolloimaan jäsentensä käyttäytymistä: juopottelua,

uhkapeliä ja bordelleissa käymistä ei hyväksytty. Aktiivisinta salaseurojen toiminta oli 1830-luvun lopussa, 1846 Krakovan kansannousun aikana sekä Akansojen keväänä vuonna 1848.

Puolan ja Venäjän poliittisten suhteiden luonteen takia ei liene hämmästyttävää, että puolalaiset ylioppilaat pääsääntöisesti eristäytyivät venäläisistä ylioppilaisista eivätkä suostuneet yhteistoimintaan näiden kanssa, eivät edes vallankumousta tekemään, sillä heidän käsityksensä mukaan puolalaiset olivat kulttuurisesti venäläisten yläpuolella. Venäjän kansan ja sivilisaation slaavilainen ja eurooppalainen luonne kiellettiin myös usein: heidän katsottiin olevan joko mongoleita tai suomalaisia (!).

Venäjän hallinnon historiaa jonkin verran harrastaneena Remyn tutkimuksen mielenkiintoisinta antia mielestäni oli nimenomaan sen antama kuva Venäjän hallituksen toiminnasta ei vain suhteessa puolalaisiin vaan yleisemminkin. Kuva *Areform and reaction* -politiikasta käsittääkseni vain vahvistuu Remyn tutkimuksen kautta, sillä hyvin suuressa määrin Venäjän hallituksen politiikka suhteessa puolalaisiin oli samankaltaista kuin sen suhtautuminen muihinkin yhteiskunnallisiin liikkeisiin: heiluriliikettä sallivan ja tiukan kieltävän politiikan välillä. Korkeimmalla hallinnollisella tasolla oltiin välillä hyvinkin erimielisiä siitä, millaista politiikkaa puolalaisia kouluja, ylioppilaita ja yliopistoja kohtaan pitäisi noudattaa. Johdonmukaista linjaa ei pystytty luomaan, sillä asioista saattoivat olla eri

mieltä niin keisari, valistusministeri (so. opetus-), kenraalikuvernööri, kyseisen koulupiirin kuraattori kuin asianomaisen yliopiston rehtorikin.

Muutokset suhtautumisessa puolalaisiin Venäjän yliopistoissa tapahtuivat suurin piirtein kymmenen vuoden välein: 1830-luvun loppupuolella valistusministeri Uvarovin johdolla uskottiin, että puolalaisten opiskelu Venäjän yliopistoissa olisi omiaan venäläistämään näitä ja tekemään heidät lojaaleiksi Venäjälle, mutta seuraavalla vuosikymmenellä huomattiin, ettei niin käynyt kään: puolalaisten opiskelua venäläisissä yliopistoissa alettiin taas rajoittaa. Vaikka vähitellen luovuttiin toivosta, että yliopisto-opiskelu venäläisissä yliopistoissa tekisi puolalaisista Venäjään ja venäläisiin myönteisemmin suhtautuvia, ei yliopistoja voitu kokonaan sulkea puolalaisilta eräästä hyvin konkreettisesta syystä: koulutetuista siviilivirkkamiehistä oli jatkuva pula.

Aleksanteri II astuttua valtaistuimelle myös puolalaisiin alettiin taas suhtautua sallivammin ja tehtiin erilaisia myönnytyksiä, joista esimerkkinä Pietarin yliopiston Venäjän historian professorin nimitys: professoriksi tuli 1848 paljastuneen Pyhän Kyrilloksen ja Metodiuksen seuran jäsen Mykola Kostomarov. Nikolai I:n kauden lopussa annettuja kieltoja ja rajoituksia suhteessa puolalaisten opiskeluun poistettiin, mutta johdonmukaista poliittista linjaa ei ollut. Vuosikymmenen lopussa puolalaiset ylioppilaat saivat toimia suhteellisen vapaasti eikä heihin juuri kiinnitetty huomiota

ennen puolalaisten kansanousua tammikuussa 1861.

Harvinaisen laajan kielitaidon omaavan Johannes Remyntutkimus perustuu laajalle aineistolle, tarkalle lähdeytökentelylle ja on perusteellista ja yksityiskohtaista, jopa liiankin yksityiskohtaista. Teoksen luettavuus olisi parantunut tiivistämällä ja lyhentämällä erityisesti ylioppilaiden salaseurojen toiminnasta kertovia jaksoja siitäkin huolimatta, että ne välillä ovat lähes jännityskertomuksen luonteisia. Mielenkiintoisinta antia tutkimuksessa on sen antama kuva Venäjän hallinnon luonteesta ja toimintatavoista Nikolai I:n kaudella ja Aleksanteri II:n kauden alkuaikana.

Kristiina Kalleinen

Maaseudun tehdasyhdyskunta

Jussi Koivuniemi: Tehtaan pillin tahdissa. Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys 1870–1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Bibliotheca Historica 64. Helsinki 2000. 263 s.

■ Yhteiskuntahistorian ja historiallisen sosiologian suurta linjaa on paikallisesti rajattu tutkimus, joka pureutuu juuri paikallisen rajauksen avulla yleisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, kuten työväenluokan

muodostumiseen, kansakunnan syntyyn tai kansalaisyhteiskunnan kehittymiseen. Jussi Koivuniemen väitöskirja Nokian tehdasyhdyskunnasta ennen toista maailmansotaa liittyy tähän linjaan. Nokian tapausta tutkimalla hän valaisee teollistumiskauden yleisesti merkittävää ja Suomen teollistumiselle erityisen leimallista ilmiötä, maaseudun tehdasyhdyskuntia, niiden muodostumista ja muuttumista.

Kun tutkimuskohteena on tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys, keskittyminen 'paikalliseen' ei ole vain metodologinen ratkaisu. Paikallisuus on osa yleistä ongelmaa, johon paikallisesti rajatulla tutkimuksella pyritään vastaamaan. Tueksi on Suomessa tarjolla vahva paikallishistoriallinen tutkimusperinne, mutta ongelma edellyttää irtautumista tuon perinteen rajoista. Se edellyttää vertailua, kestävätkö yleistysten purkamista ja uusien yleistysten tavoittelua.

Koivuniemen tutkimuksessa tällainen ote ilmenee siten, että hän tarkastelee Nokiaa yhtenä monista maaseudulle kasvaneista tehdasyhdyskunnista. Tarkastelu lähtee suomalaisiin ja ulkomaisiin tutkimuksiin perustuvasta maaseudun tehdasyhdyskunnan yleiskuvasta. Kuitenkaan tutkija ei varsinaisesti aseta tätä yleiskuvaa koettelevia kysymyksiä. Hän tyytyy pääasiassa kuvan konkretisointiin Nokian tapauksen avulla sekä Nokian erityispiirteiden osoittamiseen suomalaisten puunjalostuspaikkakuntien joukossa.

Työ toteuttaa nämä molemmat pyrkimykset ansiokkaasti.

Monet tehdasyhdyskunnille tyypillisiksi tiedetyt tai oletetut käytännöt kuvataan havainnollisesti nokialaisessa kontekstissa. Tämä koskee erityisesti työväenhuoltoon liittyneitä työvoiman uusintamisen, valvonnan ja jaottelun muotoja sekä poliittisia latauksia, jotka vahvistuivat näissä toiminnoissa sisällissodan jälkeen ja etenkin 1920- ja 1930-luvun vaihteessa. Nokian erityispiirteinä Koivuniemi korostaa perustellusti ensiksikin sitä, että tehdaskylä kasvoi suuren teollisuuskeskuksen, Tampereen, läheisyyteen, ja toiseksi sitä, että yhdyskunnan muotoutumista ohjasi kaksi tuotteiltaan ja markkinoiltaan, työprosesseiltaan ja työvoimaltaan erilaista suurehkoa teollisuusyrittystä ja -laitosta, paperitehdas ja kumitehdas.

Tutkijalle näyttää kuitenkin jääneen vieraaksi se mahdollisuus, että Nokian erityispiirteet olisivat käännettävissä maaseudun tehdasyhdyskuntia ja niiden merkitystä koskevien yleistysten kritiikiksi. Nokian tapauksen avulla olisi mahdollista koetella esimerkiksi tulintoja, joissa yhden tehtaan ympärille rakentuva puunjalostusyhdyskunta on yleistetty suomalaisen teollistumisen sosiaalishistorialliseksi malliksi. Nokian erityispiirteitä osoittaakseen Koivuniemi käyttää apuna vertailuja vastaavanlaisiin tehdasyhdyskuntiin, kuten Valkeakoskeen, Mänttään ja Tervakoskeen, ja Tampere esiintyy sekä Nokiaan vaikuttaneena että Nokiaan vertailtavana teollisuuskeskuksena. Nämä vertailut eivät kuitenkaan sisällä avauksia erilaisten teollisuusyhteisöjen tyyppitellyn. Tällaiset avaukset olisivat